

РОЗДІЛ IV СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТЕАТР ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЯК ІННОВАЦІЙНА МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У роботі проаналізовано дефініції «консультування», «соціально-психологічний театр», «вразлива сім'я» та інші, з'ясовано основну мету, принципи, підходи та методи консультування вразливих сімей, з'ясовано концепцію фахового супроводу вразливої сім'ї в соціально-педагогічній сфері, розроблено Програму соціально-педагогічного консультування проблемної сім'ї та сценарний план, а також доведено ефективність соціально-психологічного театру як інноваційної методики професійної підготовки здобувачі вищої освіти та методу соціально-педагогічного консультування дисфункціональних сімей.

Ключові слова: *вразлива сім'я, консультування, метод, соціально-педагогічне консультування, соціально-психологічний театр, творча драматургія.*

SECTION IV SOCIO-PSYCHOLOGICAL THEATRE FOR STUDENTS AS AN INNOVATIVE TRAINING METHODOLOGY

The paper analyses the definitions of "counselling", "socio-psychological theatre", "vulnerable family" and others, clarifies the main purpose, principles, approaches and methods of counselling vulnerable families, clarifies the concept of professional support for vulnerable families in the socio-educational sphere, develops the Programme of socio-educational counselling for a problem family and a scenario plan, and proves the effectiveness of socio-psychological theatre as an innovative method of professional training for higher education applicants.

Keyword: *vulnerable family, counselling, the method, socio-educational counselling, social and psychological theatre, creative dramaturgy.*

У сучасному суспільстві з його новим замовленням ускладнюються виховні впливи на особистість. Передусім це пов'язано із глобалізаційними змінами в інституті сім'ї. Також це детерміновано деструктивними соціальними процесами, розмиттям усталених виховних традицій та ідеалів, вектором до зміни усталеного способу сімейного життя, зростанням кількості дітей, народжених поза шлюбом, соціальної відчуженості між батьками та дітьми, розвитком нових типів сімей.

Життєдіяльність сучасної сім'ї сповнена різними важко вирішуваними, а іноді просто стресовими ситуаціями, що викликають розгубленість, невпевненість, втрату віри в себе. Це позбавляє можливості сім'ю самостійно конструктивно вирішувати питання.

Нівелювання інституту сім'ї, порушення комунікації в системі сім'ї та не здатність самостійно розвивати батьківський потенціал призводять до поширення дисфункціональних сімей. У цьому випадку сім'я не спроможна самостійно відновити власні функції, тому потребує допомоги спеціалістів, зокрема соціальних педагогів.

Професійна діяльність соціальних педагогів полягає в забезпеченні оптимальних умов для успішної соціалізації та ресоціалізації особистості. Також фахівці із соціальної роботи здійснюють допомогу вразливим сім'ям у вирішенні життєвих проблем і відновленні соціально прийнятних способів життєдіяльності. Соціальні педагоги компетентно та з найменшими витратами допомагають вразливій (проблемній) сім'ї актуалізувати внутрішні потенціали для розв'язання складних соціальних, сімейних чи інших питань. Провідною формою соціально-педагогічної діяльності соціального педагога визнано консультування.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що проблема соціально-педагогічного консультування вразливих сімей не нова в науці, різних її аспектів торкаються у своїх дослідженнях як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема, вони аналізують і розкривають базові засади консультативної діяльності (Ю. Альошина, С. Васьківська, С. Гледдінг, Р.-А. Кочюнас,

Р. Немов та ін.); питання консультування в соціальній сфері (І. Богданова, Р. Вайнола, А. Капська, О. Карпенко, В. Ніколаєв та ін.); особливості консультування як практичної діяльності соціального педагога (Ю. Клочан, Н. Краснова, Л. Неїжпапа, С. Харченко та ін.); засади та оцінювання ефективності консультативної діяльності (П. Павленок, Г. Сухович, К. Фальковська, З. Шевців та ін.).

Так, О. Борисова, Т. Воленчук, Ю. Клочан, О. Коломієць, Д. Москальова розглядають проблему консультування в діяльності соціального педагога закладу освіти; Н. Краснова, С. Харченко, Я. Юрків, О. Пожидаєва, М. Шакурова, З. Шевців і Т. Шишковець визначають дефініцію «соціально-педагогічне консультування», а також його види, напрями, підходи до консультативної практики.

Проблеми шлюбу та сім'ї, корекції сімейної комунікації та допомоги сім'ям досліджували такі науковці, як Т. Андреева, А. Берещенко, Л. Бучинська, В. Зацепін, О. Карабанова, Л. Шнейдер та ін. Питання роботи з сім'ями висвітлено в роботах зарубіжних психологів, як-от: К. Роджерса, Н. Пезешкіана, В. Сатир, М. Ніколас, Р. Шварц та ін.

До сьогодні проблема динаміки сімейної системи, її демографічних характеристик та їх вплив на особливості становлення й розвитку особистості, питання технології надання психологічної допомоги сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах, є актуальною в сучасній соціально-педагогічній науці. Проблематика типології сімей, специфіка комунікацій в межах сімейної системи, основні види соціально-педагогічної та психологічної допомоги була предметом дослідження в працях багатьох педагогів і психологів: А. Адлера, Е. Берна, М. Боуена, Д. Видри, К. Вітакера, Д. Віткіна, Л. Виготського, Е. Еріксона, М. Ламб, У. Огборн, Ф. Педерсона, В. Сатир, Г. Фігдора, З. Фройда, К. Хорні, К. Юнга та ін. Дослідження зазначених науковців стали теоретико-методологічною основою фундаментальних і прикладних напрацювань із проблем сім'ї, здійснених вітчизняними психологами О. Бондарчуком, Ю. Борисенком, В. Дружиніним,

О. Захаровим, Є. Ейдемільлером, Д. Ісаєвим, Г. Костюком, І. Коном, Т. Титаренко, В. Целуйко, Н. Чепелевою та ін.

Ряд учених розглядають консультування як самостійний напрям або вид роботи соціального педагога в ракурсі розв'язання проблем окремих груп клієнтів: проблемних сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, чи подружжя (О. Белоліпцева, А. Конончук, Ж. Міцкевич, Л. Міцкевич, Е. Римашевська, Е. Ящук та ін.), різних груп школярів і батьків учнів (Т. Воленчук, О. Гаврилюк, Л. Сокольська, Т. Шишковець, В. Шульга та ін.). Проте здебільшого такі праці присвячені використанню саме консультаційної бесіди як методу соціально-педагогічної роботи фахівця або як засобу соціально-педагогічної допомоги під час роботи з різними категоріями дітей і сімей.

Швидкозмінні умови сучасного суспільства вимагають компетентної особистості з високим адаптивним потенціалом, із розвинутою толерантністю до фрустрації, яка здатна спонтанно діяти у стресових і кризових ситуаціях. Сучасна людина повинна бути проактивною, цілеспрямованою, ініціативною, здатною до життєтворчості, освіченою, компетентною, гнучкою та спонтанною, із розвиненими вольовими якостями, аутентичною. Саме перелік цих якостей і властивостей особистості дозволяє їй ефективно діяти в новому для неї середовищі.

Можливості використання театрального мистецтва як складової технології соціально-педагогічної діяльності обґрунтовано в працях Н. Миропольської, Р. Короткової, А. Капської, І. Фузейнікової та ін. Дослідження соціально-психологічного театру як інтерактивної форми здійснювали М. Кіпніс, О. Мерзлякова, І. Сергієнко, М. Павловська та ін. Крім того, Б. Брехт у своїх працях переконливо доводив соціальну значущість театру. У театральних постановках він часто звертався до публіцистичних засобів, використовував ідеї психодрами (соціодрами) Я. Морено, що були засобом активізації спонтанності особистості. «Театр пригноблених» А. Боаля спрямований на розвиток здатності знаходити альтернативні моделі поведінки у складних ситуаціях. Перелічені праці науковців є

методологічними засадами використання театрального мистецтва в практиці як соціальної роботи, так і соціально-педагогічної діяльності в умовах закладу освіти – одного з провідних інститутів соціалізації дитини [32, с. 49]. Безумовно, цей досвід плідно використовується в Україні, а особливий інтерес представляє соціально-психологічний інтерактивний театр.

Соціально-психологічний театр – форма групової корекційно-розвивальної та профілактичної роботи, спрямована на розв'язання таких завдань [22]:

- формування і розвиток навичок спілкування та міжособистісної взаємодії;
- розвиток емоційного (сенсорного) досвіду;
- профілактика особистісних девіацій і соціальних проблем.

Соціально-психологічний інтерактивний театр – це інноваційна методика, що передбачає включення в події вистави глядачів, які цю виставу дивляться (interaction – взаємодія). У процесі інтерактивної вистави глядачі повинні виконувати певні дії, як-от: голосувати, давати відповіді на поставлені запитання, виконувати певні ролі в окремих сценах тощо.

Як і будь-яка вистава, інтерактивна має розвиватися за чітким сюжетом, водночас, на відміну від звичайної вистави, вона передбачає участь глядача, який може навіть впливати на розвиток самого сюжету [5].

Сценарії соціально-психологічного інтерактивного театру пишуться на основі типових випадків із реального життя. Провідною темою є маніпулювання (численні способи провокації глядачів палити, вживати наркотичні засоби проти свого бажання тощо), а також прийоми, що дозволяють розвивати резистентність особистості.

До основних функцій соціально-психологічного інтерактивного театру належать: пізнавальна, комунікативна, профілактична, корекційна, терапевтична тощо. Реалізація цих функцій сприятиме розвитку резистентності, соціальної компетентності особистості, усвідомленню її соціальних моделей

поведінки, що забезпечить нейтралізацію негативних життєвих чинників і попередить дезадаптацію та маргіналізацію особистості [33, с. 51].

Крім того, у своїх дослідженнях В. Шахрай виокремлює такі профілактично-терапевтичні механізми театрального мистецтва: рольовий; творчий; аналітико-проектувальний; практико-перевірочний; емоційно-почуттєвий; комунікативно-груповий; катарсичний [33, с. 94]. Аналіз змісту перелічених механізмів дозволяє зробити висновок про їх корелятивний зв'язок із функціями, що виконує соціальний педагог: аналітико-діагностичну; прогностичну; організаційно-комунікативну; соціально-профілактичну; охоронно-захисну; соціально-педагогічної підтримки, допомоги; психотерапевтичну; корекційно-реабілітаційну; кординаційно-організаційну [17, с. 81-82].

Результатом роботи соціально-психологічного інтерактивного театру є набуття умінь і навичок безпечної поведінки та здатність до інформування (правове, медичне, соціальне, педагогічне, психологічне) незахищених верств населення і формування у них позитивного соціального досвіду; набуття людиною, яка знаходиться у складних життєвих обставинах, здатності брати на себе відповідальність за своє життя, шукати й актуалізувати власні ресурси; обговорення та спільний пошук способів вирішення соціальних проблем волонтерами та їх клієнтами. Очевидним і цінним є те, що соціально-психологічний інтерактивний театр створює умови для того, аби його учасники почувалися безпечно. Це дозволяє цільовій аудиторії переосмислити свої переконання та прийняти проблеми.

Розширення можливості активної діяльності у своєму майбутньому дозволяє учаснику зробити усвідомлений вибір, змінити свою власну реальність. До соціально-психологічного інтерактивного театру передовсім залучається ініціативна та небайдужа до сьогоднішніх соціальних проблем молодь. Театр надає можливість глядачам та акторам відтворити своє минуле на

сцені, усвідомити та рефлексувати його, апробувати нові моделі поведінки, змодельовати майбутнє [22].

Найчастіше театральне мистецтво розглядають як потужний інструментарій соціальних перетворень, що покликаний реалізувати передовсім освітню функцію, тому є більшим, ніж просто розвага аудиторії.

Структура дійства соціально-психологічного театру, що складається з двох аспектів – вистави на соціально значущу тему в освітньому блоці, яку проводять одразу після спектаклю – дозволяє розглядати його як одну із форм соціальної профілактики. Вистава покликана залучити глядачів до певної тематики, зацікавити і створити певний емоційний фон. У межах освітнього блоку аудиторія продовжує міркувати на задану тему, розвивати власні думки, отримувати зворотній зв'язок, додаткову достовірну інформацію, формувати нові моделі поведінки.

Соціально-психологічний театр є ефективною формою роботи з кризовими сім'ями, адже дозволяє усвідомити її членам проблеми, що виникли в системі сім'ї, визначити і спробувати замінити неефективні форми міжособистісної взаємодії.

Використання в репертуарі театру надбань українського народу у сферах моралі, духовності, естетики, світогляду, громадянського та політичного життя є сьогодні актуальним. Вистави соціально-психологічного інтерактивного театру дозволяють інтегрувати моральне, трудове, естетичне виховання, розширювати світогляд учасників дійства.

М. Павловська підтверджує, що драматичне виховання, а в нашому випадку це використання елементів драматичного виховання в роботі інтерактивного соціально-психологічного театру, має великий та об'єктивний вплив на розвиток п'яти лісабонських компетенцій, тобто комунікація рідною мовою, здатність вчитися, міжлюдська, міжкультурна та соціальна компетенції, громадянська компетенція, підприємницька та культурна свідомість. Відштовхнувшись від них, людина зосереджується на тих компетенціях, які, на її думку, є засадничими або відповідно доповнюють освіту у сфері мультикультурного виховання [14].

Дослідження, у якому взяли участь 4 475 інформаторів із дванадцяти різних країн, продемонструвало, що студенти, які регулярно брали участь у драматичних видах діяльності [15, с. 4-9]:

- досягають більшого відчуття впевненості в комунікації;
- краще усвідомлюють свою креативність;
- успішні у вирішенні проблем;
- помітно толерантніші щодо меншин та іноземців;
- є активними громадянами;
- проявляють більше зацікавленості в участі у справах громадської діяльності і, водночас, більше цікавляться своїм виборчим правом;
- проявляють зацікавлення до інших, поглиблюють свою емпатію;
- відкриті до інших поглядів;
- винахідливі та ініціативні;
- мають краще почуття гумору;
- вони яскраві особистості.

Безперечно, що вистави соціально-психологічного інтерактивного театру сприяють створенню творчої атмосфери в колективі, відтак стимулюють розвиток ключових компетенцій. Компетенції для вразливих сімей – це ідеальний образ їх майбутнього.

Визначальною компетенцією, що формується засобом театрального мистецтва, є комунікативна. Вона передбачає опанування способами ефективної взаємодії з найближчим оточенням людини, розвиток навичок групової роботи, оволодіння різними моделями поведінки, що відповідають певному соціальному статусу.

Навчально-пізнавальна компетентність – це поєднання компетенцій нижчого ієрархічного порядку у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що складається з елементів логічної, методологічної діяльності, які співвідносяться з реальним життям.

Обговорення сценарію, характерів дійових осіб спонукають акторів до переоцінки цінностей, сприяють розширенню

світоглядних позицій. Це, зі свого боку, створює умови для формування ціннісно-сислової компетенції учасників дійства.

Участь у театральній діяльності допомагає безпосереднім виконавцям усвідомлювати власні психологічні проблеми, виявляти неефективні форми міжособистісної взаємодії, долати сором'язливість. Водночас в акторів розвивається здатність до самовдосконалення, підвищується самооцінка, відбувається духовний та інтелектуальний саморозвиток особистості.

В освітньому процесі діяльність соціально-психологічного театру відіграє непересічну роль, адже участь школярів у виставах, що моделюють ситуації з життя, допомагає розвивати в них навички взаємодії, сприяє вирішенню внутрішньо особистісних психологічних проблем (поведінкові девіації, проблеми міжособистісної взаємодії в системі «учень – вчитель», «батьки – діти»); проблеми, пов'язані з психотравмуючими ситуаціями – війна, вимушена міграція тощо).

Беззаперечно, для розвитку соціально-психологічного театру, основним завданням якого є формування системи цінностей особистості, зокрема й цінності здорового способу життя, важливим є створення нових програм відповідно до соціального замовлення, до світосприймання учасників театрального дійства, до реалій їхнього життя [31].

У своїй роботі ми використовуємо різноманітні методи, пов'язані з театральним мистецтвом, усвідомлюючи цілющу дію голосу, руху, рольової імпровізації, використання гриму, масок, костюмів, освітлення, постановки, музики тощо.

Основу соціально-психологічного інтерактивного театру закладена театральна техніка вербатім (від лат. *verbatim* – дослівне), суть якої полягає у створенні театральної вистави на основі подій реального життя учасників театрального дійства. Основу театральної дії складають матеріали інтерв'ю із представниками певних соціальних груп, які є прототипами героїв планової постановки. Розшифровки інтерв'ю і становлять канву вербатіма (документальної п'єси).

До того ж, у виставі використовуються різноманітні техніки психодрами, зокрема самопрезентація, що реалізується через

короткі рольові дії, у яких протагоніст репрезентує себе чи референту особу (цей прийом може бути використаний і у фазі розігріву); діалог, який є засобом зображення міжособистісної взаємодії в конфліктних ситуаціях; монолог – суть цієї техніки полягає у вербалізації головним героєм (протагоністом) своїх почуттів; дублювання – техніка, що передбачає вибір особи на роль «психологічного двійника» головного героя вистави; обмін ролями – сприяє розвитку здатності до децентрації учасників театральної дії; «крок у майбутнє» – техніка полягає в розіграванні альтернативних варіантів розгортання життєвих подій життя для того, щоб у головного героя була можливість обрати найкращий [30].

Отже, інтерактивний соціально-психологічний театр є експериментальною платформою для апробації інноваційних прийомів і форм взаємодії між учасниками процесу. Це створює сприятливі умови для розвитку рефлексії та здатності до децентрації як в акторів, так і у глядачів, розширює рольовий репертуар, що дає можливість гнучко реагувати в різних ситуаціях реального соціального життя, набувати нового досвіду міжособистісної взаємодії в процесі театального дійства, сприяє самовизначенню в системі соціальних стосунків. Беззаперечно, техніки психодрами, що використовуються в соціально-психологічному театрі, сприяють розвитку соціально-адаптаційного потенціалу особистості, емпатії, удосконаленню здатності до конструктивної міжособистісної взаємодії, активізації творчого потенціалу особистості, відтак створюють усі умови для багатоаспектного формування соціальної поведінки клієнтів.

Актори інтерактивного соціально-психологічного театру не професіонали. Це студенти, юнаки і дівчата, представники проблемних (вразливих) сімей, які у виставах театру показують близькі для них сюжети, проблеми та ситуації.

Глядачами театру є діти, педагоги, батьки, залежно від теми вистави та цільової аудиторії, для якої вона створюється. В образній, емоційно насиченій формі театралізованої постановки

профілактична інформація сприймається глядачами та досягає своєї мети.

Інтерактивний соціально-психологічний театр є методом запобігання та лікування. Нині метод соціально-психологічного театру в Україні і світі використовують задля психологічної та соціальної профілактики, корекції, розвитку, адаптації та реабілітації.

Отже, поєднання роботи інтерактивного соціально-психологічного театру з іншими мистецькими дисциплінами з позиції мультикультурного виховання, буде сприяти:

- активізації зв'язку між культурою та освітою;
- посиленню відчуття свободи;
- толерантнішому ставленню до культурних відмінностей;
- поглибленню міжкультурного діалогу.

Використання методів драматичного виховання дозволяє вжитися в різні ролі, розвивати їх, проживати емоції спільно з кимось. Очікування, радість, страх, надія – це ті переживання, які допомагають вразливим категоріям сімей у прийнятті щоденних злободенних або доленосних рішень. Вдало підібрана тематика інтерактивного соціально-психологічного театру може допомогти вирішити складну проблему чи запобігти ризиковій ситуації.

Теорія, методика та практика драматичного виховання вперше з'явилися у 20-х роках ХХ століття в США. У цей час В. Уорд перша у світі пропонує введення драматичних видів роботи в діяльність шкіл. Учена хоче, щоб вони були в навчальному плані поряд з художньою та музичною освітою [14, с. 9].

Творча драма приємний та ефективний спосіб дослідження світу і самого себе. Вона призводить до творчого мислення, до розуміння, до отримання власної позиції, до співпраці під час спільного вирішення проблем.

Послідовниками драматичного виховання В. Уорд у різні роки стали такі автори: Дж. Брейн Сікс – авторка книги «Creative Dramatics: An Artfor Children» («Творча драма: мистецтво для дітей»); Р. Бел Гайнінг з її книгою «Creative Drama forthe

Classroom Teacher» («Творча драма для шкільного вчителя»); Н. Маккаслін, яка є ще одною визначною фігурою в цьому напрямі. Свій підручник «Creative Drama in the Classroom» («Творча драма у класі») вона рекомендує не тільки студентам, вчителям творчої драми та керівникам театральних гуртків, але й терапевтам, соціальним працівникам, керівникам позашкільної роботи та гуртків, спеціальним педагогам.

У 60-х роках ХХ століття в США виникає новий напрям творчої драми «Theater games» («Театр гри»). Його засновницею вважають В. Сполін, яка, окрім професійної театральної діяльності, активно займалась педагогічною. У своєму дослідженні «Improvisation for the Theatre» («Імпровізація для театру») авторка робить умовивід, що грати й імпровізувати може кожен, і що талант – «просто більша індивідуальна здібність проживати і випробовувати». В основу її методу покладено вирішення соціальних проблем у грі за допомогою імпровізації, що імпонує нам, і дуже допомагає у створенні вистав інтерактивного соціально-психологічного театру.

Визначимо чотири позиції творчої драматургії (Рис. 4.1):

Рис.4.1. Основні позиції творчої драматургії
Джерело: складено автором на основі [14].

Інтерактивний соціально-психологічний театр зображує життя і розповідає про це іншим. Відповідно здійснюється навчання, яке стає можливим завдяки тому, що гра вимагає від гравців застосовувати набуті ними навички та спонтанно рефлексувати на зовнішні і внутрішні подразники.

У Європі творча драма з'являється після Другої світової війни у Великобританії з появою книги П. Слейда «Child Drama». Наступником П. Слейда є Б. Вей, а його книга «Development through Drama» («Розвиток через драму») стала настільною для всіх педагогів творчої драми не лише у Великобританії. П. Слейд і Б. Вей своїми трактуваннями зробили спробу відділити драму від театральної діяльності. Дослідники визначили, що драма – це не театр, а самобутня виховна система, яка базується на використанні двох взаємозалежних пластів – театральних-драматичних елементів і драматичної гри.

М. Павловська у книзі «Драматичне виховання – теорія і практика» подає цілі драматичного виховання у трьох основних площинах [14]:

1. Драматична площина – уміння в драматичній області: гра в ролі, створення цілісної драми, засоби вираження; знання про драматичні види роботи і театр: драматургія, теорія, історія;

2. Соціальна площина – створення відносин у групі, кооперація, структура групи, динаміка групи, пізнання людей, життя, світу;

3. Особистісна площина – розвиток уваги, сприйняття, уяви, мислення, спілкування, емоцій, волі, творчості, інтересів, переконань, створення рейтингу цінностей.

Зауважимо, якщо об'єднати цілі, то можна сказати, що метою драматичної освіти є виховання творчої й уважної особистості, яка, крім усього іншого, здатна [14, с. 9]:

- сприймати реальність навколо себе та орієнтуватися в ній;
- ясно й чітко формулювати свої думки і не боятися їх висловлювати;
- творчо підходити до вирішення практичних завдань;
- висловлювати свої почуття, думки;
- поважати інших людей, дослухатися до них і оцінювати їхню користь, вміти покластися на них при потребі;
- піддавати свої погляди та погляди інших людей критиці, таким чином ставати відкритим до зміни у поглядах і розвиватися;

- співпрацювати з іншими над спільною роботою;
- співчувати іншим і вміти допомогти при потребі;
- володіти елементами драматичного мистецтва.

Задля виконання цих цілей на заняттях курсу «Основи сценарної роботи соціального педагога» ми використовуємо методи та прийоми драматичного виховання.

Методологічні принципи науки зумовлюють комплекс її методів як шляхів (засобів) дослідження. У сучасній науці метод визначають як особливий прийом або систему прийомів, що застосовується в будь-якій науково-практичній діяльності. Прийом не є самостійною одиницею, завжди реалізується в системі певних дій. Методи класифікують і відрізняють за особливостями окремого прийому.

Слово «метод» з'явилося в англійській мові в 1541 році. Метод – систематизована сукупність кроків, які потрібно здійснити для виконання певної задачі, досягнення мети [27].

Ми дотримуємося позиції, що метод – це спосіб досягнути певної теоретичної або практичної мети. А прийом слугує засобом, який окреслює напрямок діяльності. Це означає, що до кожного методу можна дібрати різну кількість прийомів, і правильність цього вибору залежить виключно від людини.

Логічним є висновок, що метод може існувати самостійно, без допомоги прийомів. Прийоми ж без методу повністю втрачають зміст.

Основою драматичного виховання є драматична гра. Ідеться про тематичну гру, під час якої вирішуються проблеми в модельованих ситуаціях, висловлюється своє ставлення до проблеми, взаємно порівнюються рішення та своєю поведінкою створюють гру (імпровізують). Усвідомлення гри дає людині дистанцію, дозволяє вийти з неї, повторювати, збагачувати, рефлексувати, конкретизувати і раціоналізувати прожиття (досвід). Суть драматичної вистави є одночасно й основним методом драматичного виховання – гра в ролі, яка має три рівні, що відрізняються між собою в залежності від того, чи ми залишаємося самі собою, граємо себе в різних незнайомих ситуаціях, чи стаємо іншими героями. Відповідно до цього розрізняємо гру в ситуації (модельовання/симуляція), альтерацію (чергування, зміна), характеристику.

Порівняння важливих областей драматичного виховання представлено в дефініціях теоретиків у таблиці 4.1.

Таблиця 4.1

Драматичне виховання представлено в дефініціях теоретиків

Автор	Процеси навчання	Пізнання	Соціальна взаємодія
В. Урд	активне навчання, прийняття, оцінка, заохочення, створення	незалежне мислення	можливість співпраці, суспільна свідомість
Е. Махкова	навчання досвіду	орієнтація в запропонованій ситуації	кооперація в групі, дослідження, пізнання та розуміння людських стосунків
Й. Валента	система особистісного соціального навчання	процеси соціалізації	створення процесів соціалізації
М. Павловська	поведінка, дія, досвід	вміти приймати рішення та поводитися вільно й одночасно відповідально	акцент на людські стосунки, взаємодія, допомога
А. Кемпе	безпосереднє прожиття, яке приносить досвід	підготовка до життя	поєднання із життям

Джерело: складено автором.

Елементи творчої драми ми широко використовуємо під час викладання курсу «Основи сценарної роботи соціального педагога». Це навчальний предмет, у структуру якого ми втілюємо роботу інтерактивного соціально-психологічного театру «Infiniti». Його роботу характеризуємо як «практикування життя». Предмет «Основи сценарної роботи соціального педагога» відрізняється від академічних предметів своєю незбагненністю, розвиває особистість загалом в усіх аспектах, а

саме: інтелектуальному, емоційному, моральному, – і підкреслює, що в кожній людині є всі передумови для розвитку, їй потрібно лише дати шанс.

«Основи сценарної роботи соціального педагога» – курс, який у процесі навчання звертає увагу на поведінку та дію, використовує безпосередній досвід і власний досвід поводження. Цей курс тісно пов'язаний із драматичним мистецтвом, бо використовує його засоби та процеси для досягнення своїх цілей, тобто виховати творчу, уважну, емоційну, чуйну людину, здатну на вербальну та невербальну комунікацію. Людину культурну, яка вміє орієнтуватися у звичайних і більш-менш непересічних життєвих ситуаціях і стосунках між людьми, а також ту, яка вміє приймати рішення і діяти вільно й відповідально.

Використовуючи на заняттях курсу «Основи сценарної роботи соціального педагога» елементи творчої драми, ми послуговуємося принципами драматичного виховання, запропоновані М. Павловською.

Під час драматичного виховання залучаються емоції, відбувається спільне прожиття, розвивається співпраця, емпатія. Також до переваг драматичного виховання ми відносимо розвиток умінь слухати/чути, толерантність, навчання прийняття ефективних рішень, формування навичок аналізу роботи інших, а також підвищення самооцінки. Варто зауважити, що драматичне виховання вчить життю про життя. За допомогою змодельованих ситуацій, імпровізацій, ігор у ролі, подальших рефлексій драматичне виховання використовує театральні прийоми й інші методики навчання.

Інтерактивний соціально-психологічний театр – це засіб привернути увагу до проблеми й активізувати ресурси для її вирішення. У виставах інтерактивного соціально-психологічного театру навчання відбувається неопосередкованим пізнанням соціальних відносин і подій, які виходять за межі реальної практики осіб, залучених до цієї діяльності. Воно засноване на дослідженні, пізнанні та розумінні людських відносин, ситуацій із внутрішнього життя людей у минулому та сьогоденні, реальних і створених фантазією. Через вигадану ситуацію відбувається

пізнання реальної дійсності, втілюється драматична дія в ситуації. Цей процес не завжди веде до результату, і це є прийнятним.

Форма театральної постановки орієнтована на підсилення суперечностей внутрішнього світу людини та конфліктів, які виникають у її оточенні. Це своєрідне збільшувальне скло, через яке легше побачити проблему. Як правило, більшість психологічних і соціальних проблем – проблеми болючі. Напевно, звідси і прив'язка до драматизму та серйозності театральних постановок. І це зрозуміло, бо алкоголізм, наркоманія, насилля – це сумно, боляче і для людини, включеної в проблему, і для її близьких. Але у своїх постановках ми дозволили собі відійти від загально прийнятних норм. І на власний страх і ризик постійно намагаємося донести до вразливих клієнтів істину, що у процесі лікування людської душі не обов'язково кожного разу лити сльози. Адже, якщо людина не здатна усміхатися, згадуючи проблему, це означає, що проблема тримає людину, а не навпаки. Тому усмішка і здоровий сміх як реакція на театральну постановку, на нашу думку, абсолютно припустимі [7, с. 26–27].

Л. Куликов наголошує, що гумор – це і гра, і засіб психологічного впливу, і форма комунікації. І як засіб комунікації гумор має місце в найрізноманітніших повсякденних ситуаціях. Він може знижувати ризик напруження у відносинах.

Гумор використовують, щоб зблизити людей або навпаки виключити їх із групи, порушувати соціальні норми або ж забезпечувати їх дотримання, щоб викоринити конфлікт у відносинах або втікати від проблеми, висловлювати почуття прихильності або ж навпаки знищити репутацію людини [20, с. 11].

Опрацювавши численні дослідження з проблеми інтерактивного соціально-психологічного театру, ми дозволили собі дати власне визначення дефініції «інтерактивний соціально-психологічний театр».

Отже, інтерактивний соціально-психологічний театр – це система особистісного соціально-педагогічного навчання, у якій

виникають і розігруються специфічні ситуації з життя, що не є випадковими, і через які відбуваються (пожвавлюються) процеси соціалізації (визначення автора).

Тематика нашого дослідження потребує з'ясування змісту понять «консультування» та «вразлива сім'я».

Аналіз досліджень із проблеми консультування виявив, що це поняття в соціально-педагогічній діяльності науковці тлумачать по-різному. Консультування розглядається різними авторами як процес, напрям, вид, технологія, форма, метод, спосіб і процедура соціально-педагогічної діяльності.

У «Словнику-довіднику з соціальної педагогіки» поняття «консультування» розглядається як «процес взаємодії між двома або кількома людьми, у перебігу якої певні знання консультанта використовуються для надання допомоги тим, хто отримує консультацію». Специфіка соціально-педагогічного консультування полягає в тому, що «консультант намагається поліпшити життєву ситуацію іншого, не керуючи ним і його потенційними діями і вчинками, а показуючи їх можливі наслідки, допомагаючи клієнту зробити самостійний правильний висновок на основі чітко усвідомлених причинно-наслідкових зв'язків» [24, с. 231].

А. Капська консультування в соціально-педагогічній діяльності визначає як вид соціальної послуги клієнту. Консультативні послуги, на її думку, мають сприяти поліпшенню взаємин клієнта з соціальним середовищем, створенню психологічного комфорту в соціумі [9].

Л. Завацька поняття «консультування в соціально-педагогічній діяльності» трактує як «технологію надання соціальної допомоги шляхом цілеспрямованого інформаційного впливу на людину чи малу групу з метою їх соціалізації, відновлення і оптимізації соціальних функцій, орієнтирів, розробки соціальних норм спілкування» [8, с. 61].

Процес консультування є складним і багатограним. Саме тому його особливості досліджували науковці з різних галузей гуманітарної науки, а саме: медицини (А. Айві, Б. Ворник, М. Бурно, Б. Карвасарський, О. Карагодіна, В. Макаров

В. Менделевич та ін.), психології (Г. Абрамова, С. Васьківська, С. Гледдинг, П. Горностаї, А. Єлизаров, Р. Кочюнас, О. Красилю, О. Лютова-Робертс, В. Меновшиков, Р. Мей, Р. Немов, В. Уоллес, А. Чернявська та ін.), соціальної педагогіки (Л. Завацька, А. Капська, Г. Раковська, В. Сорочинська, Т. Шишковець та ін.), соціальної роботи (І. Грига, М. Гуліна, В. Лютий, Т. Семигіна та ін.).

Науковці здебільшого визначають консультативну діяльність через призму діяльнісного аспекту (як взаємодію, процес, контакт соціального педагога та клієнта, динамічні стосунки суб'єктів, що розв'язуються або змінюються в процесі консультування).

Зміст соціально-педагогічного консультування як однієї з технологій соціально-педагогічної діяльності розкривається через деталізацію особливостей взаємодії соціально-педагога, який виконує консультативну функцію, і клієнта, що є об'єктом цієї взаємодії.

У соціально-педагогічній діяльності консультантом є компетентна особа, яка надає консультативну допомогу через інформування, підтримку в розв'язанні проблемних ситуацій клієнта.

Соціально-педагогічне консультування можна також визначити як спрямованість, що виражається:

а) в усвідомленому ставленні клієнта до сутності власної проблеми (уточнення формулювання, з'ясування реального ступеня та серйозності), причин та своєї ролі в її виникненні та вирішенні;

б) у визначенні шляхів зміни певної ситуації у процесі вибору варіанту вирішення цієї проблеми з акцентом на відповідальності і здатності самого клієнта розібратися в цьому питанні;

в) у розвитку й активізації ресурсів, можливостей, здібностей особистості клієнта;

г) у засвоєнні досвіду нових правил поведінки (спілкування, взаємодії, налагодження соціальних зв'язків тощо);

д) у формуванні здатності продуктивної взаємодії з навколишнім середовищем.

Доречно зауважують із цього приводу Т. Алексеєнко, Ю. Жданович, І. Зверєва та ін., вказуючи, що специфіка консультативної діяльності соціального педагога полягає в тому, що «консультант намагається поліпшити життєву ситуацію іншого, не керуючи ним та його потенційними діями і вчинками, а показуючи їх можливі наслідки, допомагаючи клієнту зробити самостійний правильний висновок на основі чітко усвідомлених причинно-наслідкових зв'язків» [8, с. 231].

Важливим є і те, що в консультуванні, на відміну від корекції та психотерапії, наголос робиться на ресурсах клієнта (окремого індивіда, сім'ї, соціальної групи), якого орієнтують на знаходження власних рішень і їх реалізацію.

Перейдімо до наукового аналізу дефініції «вразлива сім'я». У центрі уваги вчених є пошук шляхів вирішення проблем, із якими стикається сучасна сім'я, способів гармонізації комунікацій у межах сімейної системи, створення оптимальних умов соціалізації особистості, удосконалення технології соціально-педагогічного та психологічного консультування сім'ї. Вітчизняні наукові дослідження з проблематики сучасної сім'ї ґрунтуються на досягненнях зарубіжних учених у галузі системної сімейної психотерапії, а також на доробку української етнопедагогіки.

Проблематика соціально-педагогічної та психологічної допомоги сім'ї є предметом досліджень українських науковців (О. Бондарчук, В. Брутман, А. Варга, С. Єніколопов, Т. Зелінська, А. Капська, Т. Науменко, В. Постовий, І. Хамітова та ін.). Коло питань окреслює проблематику особливостей змін у функціонуванні сімей у сучасному кризовому соціумі, проблематику нових технологій надання їм психотерапевтичної та консультативної допомоги тощо. Створюються школи для молодих батьків, центри соціально-психологічної та психолого-педагогічної допомоги сім'ям, підготовки батьків до народження та виховання дитини та ін.

Соціальна необхідність сім'ї обумовлена потребами суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення і трудових ресурсів. Цінність сім'ї взагалі визначається тим, як вона виконує головну свою функцію – виховання дітей, у якій поєднуються особисті потреби людей, які створили її, у коханні, материнстві та потреби суспільства в самовідтворенні як біологічному, так і соціальному. Сім'я – це необхідна та незмінна ланка, без якої суспільство не може обійтися, коли передає підростаючому поколінню систему соціальних правил поведінки (трудової, дозвіллевої, сімейно-побутової тощо) [10, с. 12].

Соціальна педагогіка розглядає сім'ю як соціальну групу, що складається з поєднаних шлюбом чоловіка і жінки, їх дітей, інших осіб, пов'язаних з подружжям родинними зв'язками [10, с. 223].

Поняття «**проблемна сім'я**» (ми використовуємо поняття «вразлива сім'я») у науковій літературі має як широке, так і вузьке тлумачення.

У широкому, загальному значенні «проблемною» вважається будь-яка сім'я, яка повністю або частково не виконує свої основні функції, а також неблагополучна сім'я, визначальною ознакою якої є низький рівень психологічного комфорту та порушення міжособистісних комунікацій як в середині сімейної системи, так і сім'ї з соціальним середовищем [13, с. 278].

У вузькому, конкретному значенні цього поняття «проблемною» зазвичай називають сім'ю, яка нездатна забезпечити якісний розвиток дитини відповідно до її вікових потреб і особливостей, а також відповідно до життєвого циклу сім'ї [23, с. 278].

А. Склярук поняття «проблемна сім'я» трактує як «вид сімей з порушенням функціонування, що мають низький потенціал для розв'язання завдань розвитку на тій чи іншій стадії свого життєвого циклу, не забезпечують особистісного зростання кожного зі своїх членів» [23, с. 278].

В. Сисенко, досліджуючи сімейні конфлікти, визначає проблемні сім'ї як такі, що стикнулися зі складними життєвими

обставинами, які призвели до серйозних порушень у стабільності шлюбу. До таких складних життєвих обставин належать: відсутність житла, важка і тривала хвороба або набуття інвалідності одного з подружжя, безробіття, засудження за кримінальний злочин на тривалий термін тощо. З такими складнощами сім'я може стикатися в будь-який період свого життєвого циклу [28, с. 12].

Концепція фахового соціально-педагогічного супроводу вразливої сім'ї містить такі дві частини: 1) змістова; 2) організаційно-процедурна.

Змістова частина детермінована особливостями вразливих сімей, як-от:

1) схильність до ірраціонального розв'язання сімейних проблем і конфліктів (відтак необхідно сприяти опануванню ними альтернативних ефективних моделей поведінки);

2) низький рівень комунікативної й емоційної компетентностей, порушення внутрішніх і зовнішніх комунікацій, нівелювання інтересів і потреб одне одного, порушення особистих кордонів тощо (консультування орієнтоване на забезпечення оптимальних умов для розвитку необхідних компетентностей);

3) демонструють навчену безпорадність, небажання брати відповідальність на себе за власне життя, брак ресурсів (відтак необхідно створити умови для розвитку усвідомленого ставлення до власного життя, удосконалення вольових якостей, пошуку ресурсів як в середині сім'ї, так і соціальному її оточенні).

Процедурна частина ґрунтується на трьох положеннях:

1) про якнайширше залучення зовнішньої соціально-педагогічної підтримки;

2) про активацію внутрішніх психологічних ресурсів сім'ї з відновлення її репродуктивної функції, у т. ч. функцій соціалізації та виховання;

3) про корекцію та вторинну профілактику порушень соціалізації дітей у проблемному сімейному середовищі.

Нами була розроблена Програма соціально-педагогічного консультування вразливої сім'ї. Ця програма включає такі

складові: мета соціально-педагогічного консультування; завдання соціально-педагогічного консультування; принципи соціально-педагогічного консультування; методи та прийоми соціально-педагогічного консультування; консультації просвітницько-рекомендаційного характеру; індивідуальне та групове соціально-педагогічне консультування.

Програма соціально-педагогічного консультування сім'ї, яка опинилася у складній життєвій обставині або яку можна вважати вразливою, подана у Таблиці 4.2.

Розглянемо детальніше запропоновану програму соціально-педагогічного консультування вразливої сім'ї.

Основна **мета** соціально-педагогічного консультування – допомогти вразливій сім'ї віднайти шляхи і засоби корекції та відновлення порушених внутрішньо сімейних комунікацій, способи вирішення проблем міжособистісної взаємодії; надати допомогу в розв'язанні повсякденних проблем і життєвих труднощів як сім'ї загалом, так і кожному її члену зокрема.

Для того, щоб досягти цієї мети, соціальний педагог повинен розв'язати такі **завдання**:

- виявити суть проблеми, сприяти її усвідомленню, застосовуючи рефлексивне вислуховування членів цієї сім'ї, сприяти опануванню членами сім'ї методами релаксації для зняття емоційного напруження;

- розширити уявлення членів сім'ї про себе, проблемну сімейну ситуацію, соціальну ситуацію загалом, що сприяє її переоцінюванню ситуації та забезпечує умови для пошуку та створення альтернативних моделей поведінки;

- допомогти членам сім'ї взяти на себе відповідальність за ту сімейну ситуацію, що склалася;

- підтримати у членів сім'ї впевненість у власних силах, бажання в реальному житті застосовувати виявлені в процесі консультування способи вирішення проблем, що виникають в сім'ї, насамперед через зміну власного ставлення до них і власної поведінки.

Таблиця 4.2

Програма соціально-педагогічного консультування проблемної (вразливої) сім'ї

Мета і завдання соціально-педагогічного консультування	Методи і прийоми соціально-педагогічного консультування	Консультації просвітницько-рекомендаційного характеру	Види консультування
<p><i>Мета:</i> віднайти шляхи і засоби корекції та відновлення порушених внутрішньо сімейних комунікацій, способи вирішення проблем міжособистісної взаємодії</p> <p><i>Завдання:</i> розібратися в суті проблеми; розширити уявлення членів сім'ї про себе, проблемну сімейну ситуацію; допомогти членам проблемної сім'ї взяти на себе відповідальність; підтримати у членів сім'ї впевненість у власних силах, бажання застосовувати в реальному житті виявленні в процесі консультування способи вирішення сімейних проблем.</p>	<p>1) соціально-психологічний вплив;</p> <p>2) неспецифічні прийоми роботи консультанта;</p> <p>3) спеціальні прийоми та методи соціально-педагогічного консультування (участь у виставах соціально-психологічного театру).</p>	<p>1) знайомство із членами проблемної сім'ї, встановлення психологічного контакту з ними;</p> <p>2) початок консультативної бесіди;</p> <p>3) консультативна бесіда.</p>	<p>1) індивідуальне соціально-педагогічне консультування;</p> <p>2) групове соціально-педагогічне консультування.</p>

Джерело: складено автором.

Розв'язати ці завдання можливо, дотримуючись певних **принципів**:

– *добровільності*, що означає згоду всіх членів сім'ї брати активну участь у всіх необхідних формах соціально-педагогічної взаємодії, необхідних для розв'язання сімейної проблеми;

– *конфіденційності*, тобто заборони передавати інформацію іншим особам без згоди членів сім'ї (за винятком випадків, коли йдеться про загрозу життю і здоров'ю або клієнта, або інших людей, про що клієнта попереджають одразу);

– *доброзичливості*, що полягає в поважному й емпатійному ставленні до членів сім'ї, зацікавленість у їх долі;

– *безоцінного ставлення до членів сім'ї* полягає у здатності виважено й об'єктивно сприймати іншу систему цінностей сім'ї, толерантно ставитися до її норм і правил, навіть у тому випадку, коли вони є джерелом її проблем, адже змінити уявлення людини про цінності, норми та правила можна лише спираючись на її власні ресурси шляхом спонукання до усвідомлення джерела сімейних проблем, пошуку альтернативних, однак прийнятних для усіх членів сім'ї, рішень;

– *унікати давати поради; делегувати відповідальність за те, що відбувається в сім'ї її членам*; в іншому випадку члени сім'ї будуть намагатися перекласти відповідальність за власну безініціативність і невдачі на консультанта, будуть очікувати, що спеціаліст має вирішити проблеми, з якими стикається їх сім'я;

– *уникнення дружніх стосунків* із членами вразливої сім'ї з метою збереження об'єктивної і відстороненої позиції, необхідної для ефективного вирішення проблем;

– *правоти*, тобто йдеться про здатність консультанта визначати межі власної професійної компетентності та брати на себе відповідальність за наслідки консультативного процесу, долати супротив, який можуть чинити на початковому етапі члени вразливих сімей тощо.

У процесі соціально-педагогічного консультування ми створювали атмосферу доброзичливої довіри та допомагали членам сім'ї знайти способи вирішення сімейних проблем, подолати труднощі сімейного життя.

Під час соціально-педагогічного консультування ми використовували кілька груп **методів і прийомів** консультування сім'ї:

- 1) соціально-психологічний вплив;
- 2) неспецифічні прийоми роботи консультанта (участь у виставах інтерактивного соціально-психологічного театру);
- 3) спеціальні прийоми та методи соціально-педагогічного консультування.

Розглянемо детальніше вказані методи та прийоми консультування вразливої сім'ї.

1. Загальні навички соціально-психологічного впливу на об'єкт консультування забезпечують відповідність між етичними і професійними нормами та принципами і процесом ведення консультації. При цьому соціальний педагог, використовуючи знання із психолого-педагогічних засад міжособистісного спілкування, організовує взаємодію з клієнтами так, аби створити атмосферу психологічної захищеності та безпеки, викликати довіру в членів сім'ї, залучити їх до усвідомленого аналізу власної проблеми, узгодити бачення проблеми членами сім'ї та власним баченням як професіонала, сформувані у членів сім'ї впевненість у дієвості психологічних рекомендацій і бажання скористатися ними. Типовими помилками соціального педагога при веденні консультаційної бесіди визначаються:

- відсутність необхідного психологічного контакту, що перешкоджає створенню доброзичливої атмосфери та довіри;
- перехід до наступного кроку вирішення проблеми без достатнього вивчення її сутності, подання рекомендацій без урахування мотивів та інтересів членів сім'ї;
- авторитарний стиль спілкування зі співрозмовником, нав'язування йому своєї думки, прояв нетерпимості до протилежних думок і поглядів, нездатність до рефлексивного слухання;
- використання методики прямих запитань, що значно звужує розпитування співрозмовника;
- дотримання попередньо сформульованої гіпотези та «підштовхування» співрозмовника лише до неї.

2. *Неспецифічні прийоми роботи* соціального педагога передбачають використання таких технік і завдань, що є валідними до цілей і завдань соціально-педагогічного консультування. У нашому випадку це була робота інтерактивного соціально-психологічного театру.

Варто відзначити, що прикладний аспект нашого дослідження можна відобразити на діяльності соціально-психологічного театру «Infiniti», який успішно функціонує при кафедрі соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету.

Для апробації цієї інноваційної методики професійної підготовки студентів на одному із занять соціально-психологічного театру «Infiniti» до роботи була долучена сім'я К., яка мала сімейні проблеми і тому взяла участь.

Ми використовували такі домашні завдання в роботі з членам проблемної сім'ї, які допомагали їм закріпити позиції і навички, засвоєні під час консультування:

- ведення щоденника самоспостереження;
- завдання, які передбачають бесіди на задані теми, що їх мають вести члени сім'ї протягом певного часу;
- фіксувати позитивні та негативні реакції на певні дії інших членів сім'ї за чітким планом;
- застосовувати певний час ті форми спілкування, відсутність яких призвела до складної сімейної ситуації.

Також ми використовували запитання, що сприяли розвитку здатності до децентрації, тобто необхідно було вжитися в роль іншого члена сім'ї та розповісти з його погляду про спільну проблему. Це розвивало навички враховувати позиції інших членів сім'ї під час виникнення та розв'язання проблемних ситуацій.

Аналогічний ефект давало використання «техніки парафразу», що полягає в процедурі рефреймінгу скарги членів проблемної сім'ї, тобто пошуку позитивного наміру за негативними подіями чи неприйнятною поведінкою одного з членів родини (наприклад, за такою поведінкою дитини, як

вередливість, можна побачити бажання її повернути до себе увагу дорослих, тобто їй просто не вистачає уваги батьків).

3. *Спеціальні прийоми та методи соціально-педагогічного консультування* (до них ми відносимо технологію інтерактивного соціально-психологічного театру) спрямовані на розв'язання конкретних завдань сімейного консультування. Так, «техніку списків» ми використали для того, щоб допомогти подружжю організувати спільне дозвілля, адже приємно проведений разом час наповнює сім'ю позитивними емоціями, згуртовує її, гармонізує внутрішньо сімейні комунікації. Для того, щоб дозвіллева діяльність приносила позитивну динаміку в сім'ю, треба було спочатку виявити спільні інтереси подружжя й орієнтувати їх на виконання загальної справи, обговоривши й усунувши всі можливі перешкоди і труднощі. Із цією метою, попередньо надавши подружжю необхідні інструкції, ми запропонували кожному з них записати на окремому аркуші паперу те, що йому (їй) було б цікаво та приємно робити на дозвіллі.

Отримавши від пари два списки, ми намагалися знайти спільні справи, які вони могли б робити разом найближчими днями, а коли виявилось, що спільних інтересів практично не було, ми запропонували компромісний варіант – участь у виставі інтерактивного соціально-психологічного театру.

Зазвичай на заняттях з «Основ сценарної роботи соціального педагога» з майбутніми фахівцями ми використовуємо міні-вистави на соціально-значущі теми, написані самими студентами. Але тут ситуація була іншою.

Тому ми скористалися збірником сценаріїв інтерактивних вистав із дисципліни «Основи сценарної роботи соціального педагога» Житомирського державного університету ім. І. Франка (2016 р.). Автори сценарію: Ю. Золотуха, Н. Кушніренко, Ю. Покотило.

На основі виявлених проблем сімейної пари та завдяки збірнику сценаріїв інтерактивних вистав було написано орієнтовний сценарний план для соціально-педагогічного консультування сім'ї.

Сценарний план для студентів з метою організації соціально-педагогічного консультування вразливої сім'ї

ВИСТАВА «ЛИСТИ З МИНУЛОГО»

Автор. Середньостатистичне українське подружжя розриває свої стосунки вже після 11 років спільного життя. Виникає питання: куди зникає сімейне щастя?...

(Звучить спокійна музика. На авансцені стіл, на ньому фото, настільна лампа, ноутбук. На підлозі лежать іграшкові зайці. На сцену повільно виходить молода жінка. Вона втомлена. Знімає туфлі, вішає на стінку стільця шалик, присідає на стілець).

Жіночий голос за кулісами. Скільки років минуло, а нічого не змінилось... Хоча ні: діти стали дорослими, тепер у них своє життя... *(звук телефонного дзвінка)* О-о... синочок...

Чоловічий голос за кулісами. Привіт, мамо. Як справи?

Жіночий голос за кулісами. Привіт, у мене все добре, а Ви як?

Чоловічий голос за кулісами. Та все гаразд, не хвилюйся. Сашка прийняли до дитячого садочка, Каріна з Міланою вже букви вчать, а я щодня в офісі... от тільки зараз додому повертаюсь. Весь у тебе – ні дня без улюбленої роботи, цим і живу. До речі, прихопи завтра мою теку з документами, забув її в тебе минулого вівторка, а я десь по обіді заберу. А то тебе вдома застати майже нереально.

Жіночий голос за кулісами. Скажеш таке... Хоча, в роботі я можу покладатися лише на себе, а інших мушу контролювати. Та ти й так це знаєш, скажи краще, де ти документи залишив?

Чоловічий голос за кулісами. У якійсь із шухляд... Точно не пам'ятаю. Ну все, мамусю, я вже вдома. Каріна вечерю розіграла, до завтра. Цілую.

Жіночий голос за кулісами. Бувай. Цілую.

(Перебирає папери, зупиняється на одній із тек, відкладає, звідти випадають дитячі малюнки, фото та листи. На екрані з'являються проєкції листів).

Чоловічий голос за кулісами.

У повітрі твоє ім'я... І ця безкінечна ніч без тебе все одно пахне твоїм волоссям і... диким медом. Це все так дивно і так добре. Ти навчила мене бачити те, чого я раніше не помічав, живучи у власному тісному світі. Усе в тобі мене дивує та радує. Пам'ятаєш,

як ти комплексувала через свої незвичайні очі: одна зіниця блакитна, а інша – зелена, і весь час тікала від мене, як перелякане оленятко... Моє оленятко. Ти маєш надзвичайний дар – оживляти предмети одним дотиком. Ти й мене оживила, бо раніше здавався собі якимось старим деревом, яке ніколи не зацвіте.

Чоловічий голос за кулісами. *(бере другий лист).*

Залишилося два дні до зустрічі з тобою і можна було б не писати, але я маю потребу відчувати зв'язок із тобою кожного дня, кожної хвилини. Я ніколи не думав, що ти, одна маленька жінка, затьмариш усі мої чоловічі справи – нічні гулянки, футбол, авто, суперечки про політику... *(читання листа продовжує жіночий голос)*... Коли тебе немає поруч – я не помічаю навколишнього світу. Напевно не помітив би його навіть тоді, коли б мені на голову впала цеглина... Або й сто цеглин. Без тебе мені все здається сірим і байдужим, а коли ми вдвох, я відчуваю, як шелестить крильцями найменший із метеликів. Не хочу будити тебе. Спи. А коли прокинешся, не забудь зазирнути під свою подушку: цей новий заєць вітає тебе з п'ятиріччям нашого сімейного життя. Він любить тебе так, як не здатні любити сотні тисяч інших, чужих зайців.

Чоловічий голос за кулісами. *(читає наступний лист)*

Пам'ятаєш, ти говорила: «Звичка – це смертельний вирок для сімейного життя». Ти боялася, що звичка розчавить, знищить наше кохання. Я давно перестав боятися цього. Якби мені запропонували вибрати з тисячі найкрасивіших жінок одну, я б, не боячись виглядати останнім у світі консерватором, знову обрав би тебе...

Чоловічий голос за кулісами. *(читає наступний лист)*

Біжу на роботу. Не забудь вимкнути газ, світло, телевізор... Радіо можеш залишити. Обожнюю. Сто мільйонів разів цілую, і цей плюшевий заєць, як вершина смаку наших виробників, тільки для твоєї колекції... Дітям показувати його суворо заборонено. Увечері будемо пити шампанське, смакувати делікатесами, я відкрию тобі страшну таємницю: я кохаю тебе... Якщо шампанського та делікатесів не буде, обійдемося смаженою картоплею з кефіром, але ця солодка таємниця залишиться незмінною: я кохаю тебе...

Автор. Отак, серед розкиданих паперів і фото вона просиділа до пізнього вечора, згадуючи далекі щасливі хвилини подружнього

життя. Чорно-білі фото, листи, мережені дрібними літерами – це все, що в неї залишилося. Діти виросли та роз'їхалися, у них тепер своє, окреме життя, а чоловік... У нього вже давно інша родина...

(Звучить пісня гурту «Скрябін» «Старі фотографії». Усі актори виходять на авансцену на фінальний уклін).

Усі разом. Бережіть вогник сімейного щастя!

Джерело: складено автором.

Серед основних питань, які після завершення театральної вистави, як інноваційного методи професійної підготовки студентів до соціально-педагогічного консультування, було винесено до обговорення:

1. Поділяться враженням від переглянутої вистави.
2. Який спектр соціально-педагогічний проблем розкриває вистава?
3. Як Ви розумієте поняття «криза шлюбних стосунків»? Чим характеризуються ці кризи? У який період виникають?
4. Повна, щаслива сім'я в ХХІ столітті – міф чи реальність?
5. Яку соціально-консультативну допомогу може надати соціальний працівник у подібній ситуації?
6. Проаналізуйте шляхи виходу із ситуації.

Аналогічно ми застосовували і «техніку контрактів», яка полягала в тому, щоб надати можливість подружжю (або іншим членам сім'ї) сформулювати та записати на окремих аркушах паперу свої вимоги та побажання стосовно один одного.

Ефективними були **консультації просвітницько-рекомендаційного характеру**, які ґрунтувалися на психодіагностиці членів вразливої сім'ї. Таке консультування відбувалося поетапно:

1. Знайомство з членами вразливої сім'ї, встановлення психологічного контакту з ними з метою зміцнення їх мотивації щодо соціально-педагогічного консультування.

2. Початок консультативної бесіди, коли з'ясовується проблема (скарга), до структури якої входять:

– локус скарги – суб'єктний (на кого скаржаться члени сім'ї: на дитину; на подружні стосунки; на сімейну ситуацію загалом;

на особисті проблеми; на третіх осіб, що мають стосунок до сім'ї) і об'єктний (на що скаржаться члени сім'ї: на порушення здоров'я; на невідповідність рольової поведінки членів сім'ї, яка не відповідає їх віку, статі, статусу; на індивідуально-психологічні особливості членів сім'ї; на психологічний клімат у сім'ї; на обставини, пов'язані з об'єктивними соціально-економічними чинниками);

– самодіагноз – пояснення членами сім'ї причини сімейних труднощів, уявлення про себе та сімейні взаємини;

– проблема членів сім'ї – визначається, що б хотіли змінити члени сім'ї та чинники, що заважають цим змінам;

– запит – формулювання того, на яку допомогу розраховує кожен із членів сім'ї (емпатія з боку соціального педагога й інших членів сім'ї; надання додаткової інформації, якої бракує для вирішення проблеми; формування позицій; набуття навичок впливати на членів сім'ї тощо).

3. Консультативна бесіда. За результатами бесіди в активній взаємодії з членами вразливої сім'ї соціальний педагог визначає причини проблемної ситуації, складає прогноз розвитку сімейних стосунків, розробляє програму дій щодо профілактики та розв'язання проблемних сімейних ситуацій, мотивує членів сім'ї на реалізацію прийнятого рішення у практиці сімейних стосунків.

Соціально-педагогічне консультування може здійснюватися як на колективному, так й індивідуальному рівнях.

Для **індивідуального консультування** характерна камерна, інтимна атмосфера, що створює умови для виникнення довіри до консультанта та сприяє саморозкриттю людини, спонукає здійснити аналіз можливих змін у своєму житті.

Зрозуміло, що **групова робота** не дозволяє приділити належної уваги вивченню глибоких особистих проблем людини. Проте робота з групою дає можливість фахівцю з соціальної роботи виокремити типове, загальне для клієнтів певної соціальної страти, сформуванню групи клієнтів, які будуть мати спільні проблеми та інтереси. Групова робота може бути використана з метою корекції труднощів, що виникають в критичні періоди росту, для забезпечення нормального розвитку

окремих членів групи та для вирішення загальних проблем цієї категорії клієнтів.

І саме у груповій роботі є можливість активного застосування інтерактивного соціально-психологічного театру. Адже використання драматичного виховання відбувається без безпосереднього залучення практики. Методи інтерактивного соціально-психологічного театру є сильним засобом для досягнення намірів соціального педагога. Структурована драматична гра, залучення в неї клієнтів (представників вразливих сімей) дозволяє соціальному педагогу застосовувати мистецьку форму як спосіб пізнання світу, усього того, що було донині недоступним цій категорії сімей.

Під час групової роботи за допомогою методів драматизації інтерактивного соціально-психологічного театру пояснюємо клієнтам, що ми живемо у просторі культури. Життя є біологічним процесом, який даний людині як біологічній істоті. І лише коли воно набуває певних культурних форм, стає людським життям.

3. Фрейд говорив : «Культура є тим, у чому людське життя піднеслось над своїми біологічними обставинами і чим воно відрізняється від життя тварин» [54].

Культура приборкує прояви ворожих тваринних інстинктів людини. Саме завдяки нормам і правилам, що виробляються в межах певної культури, відбувається консолідація поведінки окремих індивідів і створюється соціальне середовище, уможливується існування та розвиток суспільства. У межах культури створюються так звані культурні матриці, що певним чином програмують життєдіяльність людей, адже кожна окрема особистість вибудовує своє індивідуальне життя відповідно до соціальних умов та інтеріоризованих культурних установок [18, с. 119].

У консультативній роботі соціального педагога важливим є **підсумково-аналітичний етап**. Він передбачає аналіз ефективності програми соціально-педагогічного консультування вразливих сімей.

На заключному етапі консультування соціальний педагог підбиває підсумки виконаної роботи, звертає увагу на досягнення членів сім'ї, заохочує їх на подальші конструктивні зміни. Члени сім'ї залучаються до активного та глибокого осмислення перспектив своєї життєдіяльності. Із цією метою соціальний педагог використовує вправи та завдання на рефлексію здобутого в процесі консультування досвіду, почуттів, на пошук альтернативних моделей міжособистісної взаємодії, що є передумовою виникнення змін поведінкових патернів.

Також намагаємося спонукати клієнтів замислитися над своїм життям. Адже ефективність мислення людини визначається здатністю вирішувати завдання, які постають перед нею. Ця здатність обумовлюється, з одного боку, природними інтелектуальними здібностями індивіда, а з іншого – вихованням, рівнем освіченості, життєвим досвідом, мірою інтеграції особистості до культурного простору. Саме культура є джерелом знань для людини, що дозволяють їй розв'язувати різні завдання; є осередком цінностей та ідеалів, які визначають її ставлення до цих завдань; є матрицею, що формує навички, прийоми, правила мислення, які допомагають розв'язувати ці завдання [18, с. 121]. А вирішити їх можливо тільки засобом культури спілкування. І саме під час підсумково-аналітичного етапу пояснюємо клієнтам про норми внутрішньої культури, що існують окремі загальні норми людських відносин, які склалися історично та стали загальноприйнятими в сучасному суспільстві. Цих норм не завжди і не всі дотримуються, але поведінка, що їм відповідає, є соціально бажаною, збігається із соціальними очікуваннями.

Основними нормами внутрішньої культури є такі:

- 1) чини (дій) з іншими так, як ти хотів би, щоб вони діяли з тобою;
- 2) дотримуйся своїх обіцянок, домовленостей і зобов'язань;
- 3) будь добродійним, намагайся в міру можливостей робити добро людям, виконувати їх прохання.

Отже, діяльність соціальних педагогів із надання допомоги вразливій сім'ї має комплексний і системний характер, організовується відповідно до розробленої індивідуальної

програми, що містить мету, завдання, систему форм, методів і прийомів роботи відповідно до запиту конкретної сім'ї. Звичайно, програма є досить динамічною, постійно вдосконалюється, враховуючи інноваційні технології, які виробляються у процесі її реалізації.

За результатами проведення дослідної роботи нами зроблено такі **висновки**.

Проблема соціально-педагогічного консультування вразливих сімей є актуальною та важливою. Науковці здебільшого визначають консультативну діяльність через призму діяльнісного аспекту (як взаємодію, процес, контакт соціального педагога та клієнта, динамічні стосунки суб'єктів, що розв'язуються або змінюються в процесі консультування). Консультування розглядається різними авторами як процес, напрям, вид, технологія, форма, метод, спосіб і процедура соціально-педагогічної діяльності.

Нами визначено, що в науковій літературі соціально-педагогічне консультування трактується як організований процес комунікативної взаємодії соціального педагога та клієнта; діяльність, спрямована на надання безпосередньої соціально-педагогічної допомоги клієнту; компетентна допомога особам, що переживають різні проблеми, труднощі в повсякденному житті. Ми розглядаємо соціально-педагогічне консультування як процес взаємодії соціального педагога та клієнтів, що спрямований на з'ясування причин виникнення проблеми, оптимізацію можливостей клієнта в пошуку шляхів її розв'язання, на допомогу в розв'язанні різного типу проблем клієнтів.

Аналіз джерельної бази показав, що вразливим сім'ями є такі, які, потрапивши у складні життєві обставини, не мали достатньо власних ресурсів для подолання сімейних проблем самостійно, що призводило до серйозних порушень у стабільності шлюбу. Ці сім'ї мають низький потенціал для розв'язання завдань розвитку на певній стадії свого життєвого циклу, не здатні забезпечити особистісне зростання кожного зі своїх членів. Установлено, що спільним для вразливих сімей є

високий рівень психологічної напруженості, яка, досягаючи своїх пікових значень, провокує виникнення кризових ситуацій у сім'ї, розгортання драматичних і навіть трагічних подій в житті кожного окремого члена родини.

Детермінантами сімейних проблем є міжособистісні, соціально-побутові, психологічні конфлікти, що обумовлені особливостями соціально-економічного, суспільно-політичного, морального життя соціуму, а також здатністю людей долати труднощі.

Визначено, що соціально-педагогічне консультування допомагає вразливим сім'ям актуалізувати їх резерви та знайти ресурси для забезпечення успішного розв'язання проблемної ситуації. Різноманітність запитів таких сімей можна узагальнити в чотирьох основних стратегіях їхнього ставлення до ситуації: прагнення змінити ситуацію; бажання розвивати свій адаптивний потенціал шляхом особистісного зростання; вийти із ситуації; знайти нові способи життя в цій ситуації. З'ясовано, що основними напрямками соціально-педагогічного консультування вразливих сімей є соціально-інформаційний, соціально-правовий, психолого-педагогічний, соціально-профілактичний, соціально-реабілітаційний.

Розроблена нами програма соціально-педагогічного консультування вразливої сім'ї включала такі складові: мета, завдання, принципи, методи і прийоми роботи, консультації просвітницько-рекомендаційного характеру; індивідуальне та групове соціально-педагогічне консультування. Діяльність соціальних педагогів щодо надання допомоги вразливій сім'ї має комплексний характер, організовується відповідно до розробленої індивідуальної програми,

У результаті дослідження нам вдалося довести, що соціально-психологічний театр є прогресивною, інноваційною методикою підготовки майбутніх соціально-педагогічних фахівців до професійної діяльності, а також вдалою соціально-педагогічною технологією, яку вони можуть застосовувати надалі під час консультування вразливих сімей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алмазов Б. Психическая средовая дезадаптация несовершеннолетних. Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1986. 150 с.
2. Антонов А. Семья и время. *Вестник Московского гос. ун-та*. Сер. 18. 1997. № 2. С. 3-4.
3. Галасюк И. Психология социальной работы : учеб. Москва : Дашков и К., 2013. 304 с.
4. Гапончук О. Напрями консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі. *Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє* : зб. тез наук. роб. учасників Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 6-7 жовт. 2017). Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С. 114–117.
5. Немая Я., Колос Л., Конченкова І. Гендерний інтерактивний театр : навч. посіб. Київ : Школа рівних можливостей, 2007. 176 с.
6. Эйдемиллер Э. Семейная психотерапия. Л : Медицина, 1990. 192 с.
7. Жеребньова Л. Соціально-психологічний театр. К: Шк. світ, 2011. С. 26–27.
8. Завацька Л. Технології професійної діяльності соціального педагога : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2008. 240 с.
9. Капська А. Соціальна робота : навч. посіб. Київ : ЦНЛ, 2005. 328 с.
10. Коваль Л. Соціальна педагогіка. Соціальна робота : навч. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 392 с.
11. Мацковский М. Социология семьи. Проблемы и теории семей. Москва : Просвещение, 2008. 213 с.
12. Минухин С. Множество моих голосов. *Эволюция психотерапии. Т. 1: «Семейный портрет в интерьере»: семейная терапия* / пер. с англ. Т. К. Кругловой. Москва : Независимая фирма «Класс», 1998. С. 18– 35.
13. Норвуд Р. Женщины, которые любят слишком сильно. Москва : Изд-во «Добрая книга», 2012. 352 с.
14. Павловська М. Драматичне виховання - теорія і практика. Прага, 2016. 37 с.
15. Pavlovska M. Cestasoucasneskolekeskoletvorive MSD: Brno, 2002. ISBN 80-86633-02-0.
16. Пожидаева О. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Київський нац. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2011. 20 с.
17. Полякова О. Театральні технології як засіб професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1 (14). С. 81–82.
18. Подольська Є. Кредитно-модульний курс культурології : навч. посіб. Київ : Фірма «Інкос», Центр навчальної літератури, 2006. С. 121 .

19. Раковская Г. Социально-педагогические условия развития доверительного взаимодействия субъектов консультирования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / ОГПУ. Оренбург, 2000. 220 с.
20. Род Мартин. Психология юмора / пер. с англ. под ред. Л. Куликова. СПб. : Питер, 2009. С.11.
21. Сатир В. Как строить себя и свою семью. Москва : Педагогика-Пресс, 1992. 192 с.
22. Сергієнко І. Методика соціально-психологічних театрів. Черкаси : Escape, 2002. 54 с.
23. Склярук А. Сучасний стан наукової концептуалізації категорії «проблемна сім'я». *Психологія особистості*. 2013. №1 (4). С. 270–280.
24. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / за ред. А. Капської та ін. Київ : УДЦССМ, 2000. 258 с.
25. Современный словарь по педагогике / сост. Е. Рапацевич. Минск : Современное слово, 2001. С. 725–726.
26. Социальная педагогика: курс лекций / под общ. ред. М. Галагузовой. Москва : ВЛАДОС, 2000. 416 с.
27. Соціальна педагогіка : словник-довідник / Т. Алексєєнко, Ю. Жданович, І. Зверєва та ін.; за заг. ред. Т. Алексєєнко. Вінниця : Планер, 2009. 542 с.
28. Сысенко В. Супружеские конфликты. Москва : Финансы и статистика, 1989. С.12-13.
29. Торохтий В. Психология социально-педагогической деятельности. *Психологическая наука и образование PSYedu.ru*. 2010. № 5. С. 58–71. URL : http://psyjournals.ru/psyedu_ru/2010/n5/Torohtiy.shtml
30. Фрейд З. Психоанализ. Религия. Культура. Москва : Ренесанс, 1992. 296 с.
31. Холостова Е. Социальная реабилитация : учеб. пособ. Москва : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2006. 340 с.
32. Шахрай В. Потенціал інтерактивного театру у формуванні соціальної компетентності школярів. *Соціальна педагогіка : теорія і практика*. 2011. № 4. С. 49
33. Шахрай В. Театральне мистецтво як профілактично-терапевтичний засіб у соціально-педагогічній роботі з підлітками. *Педагогічні науки : зб. наук. праць*. 2011. № 58. С. 94.

ПІСЛЯМОВА

Сьогодні перед Україною стоять непрості соціальні, економічні, політичні проблеми та соціокультурні виклики. Важливе місце серед них посідає створення сприятливих умов для соціалізації особистості у таких складних мінливих умовах. Закладам вищої освіти доводиться вирішувати дедалі складніші комплексні соціальні завдання, знаходити оптимальні рішення, які б реалізовували соціальний запит на відповідних фахівців. Це, в свою чергу, актуалізує необхідність якісної професійної підготовки здобувачів вищої освіти.

На концептуально-технологічному рівні соціально-педагогічної сфери обґрунтовано теоретичні питання вищої соціальної освіти України в освітологічному дискурсі; досліджено специфіку формування професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів в умовах євроінтеграції освітнього простору; з'ясовано особливості соціалізації здобувачів вищої освіти у процесі практичної підготовки; встановлено взаємозв'язок між соціально-педагогічною роботою та творчою діяльністю соціального фахівця через інноваційну методику – соціально-психологічний театр.

Дослідницькі матеріали, які представлені у колективній монографії, базуються та розкривають сутність основних положень та сучасних моделей соціальної роботи, а саме: соціалізація особистості, компетентнісний підхід, адаптація, самостійність, професійна підготовка здобувачів вищої освіти, посилення міжсекторальної взаємодії тощо. У результаті теоретичного аналізу авторський колектив дійшов таких висновків:

1. Українська вища соціальна освіта за роки свого існування, враховуючи міжнародний досвід підготовки соціальних працівників, напрацювала власну систему й успішно реалізує її. Успішність системи підготовки фахівців із соціальною освітою підкріплюється попитом вітчизняного ринку праці на цих фахівців.

2. Важливим фактором успішної професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів є її комплексність. З'ясовано, що формування та подальший розвиток професійної компетентності здобувачів вищої освіти, зокрема парціальних компетентностей, відбувається через збалансованість освітніх компонентів у навчальних планах підготовки бакалаврів і магістрів протягом усього періоду навчання. Визначено потенціал різних видів практичної підготовки: професійно-орієнтованої, соціально-педагогічної, соціально-виховної, корекційно-реабілітаційної для бакалаврів та соціально-педагогічної, асистентської для магістрів.

3. Основне положення концепції практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів ґрунтується на тому, що підготовка грамотного та самостійно мислячого фахівця можлива тільки в тому випадку, якщо враховуватимуться обидва процеси: теоретичний і практичний. Під час практики студенти проходять процес професійної соціалізації, формується професійна свідомість, відповідно до якої вони конструюють власну дійсність. Студент не тільки адаптується до соціального середовища, але і творить його. Усе це відбувається в діалектичній взаємодії студента та його соціального оточення. Надзавданням практичної підготовки визначено розвиток самостійної та критичної соціалізації студентів, що особливо важливо для їх подальшого професійного росту.

4. Проблема соціально-педагогічного консультування вразливих сімей є актуальною та важливою. Науковці здебільшого визначають консультативну діяльність через призму діяльнісного аспекту (як взаємодію, процес, контакт соціального педагога та клієнта, динамічні стосунки суб'єктів, що розв'язуються або змінюються в процесі консультування). Консультування розглядається різними авторами як процес, напрям, вид, технологія, форма, метод, спосіб і процедура соціально-педагогічної діяльності. Детермінантами сімейних проблем є міжособистісні, соціально-побутові, психологічні конфлікти, що обумовлені особливостями соціально-економічного, суспільно-політичного, морального життя

соціуму, а також здатністю людей долати труднощі. Визначено, що соціально-педагогічне консультування допомагає вразливим сім'ям актуалізувати їх резерви та знайти ресурси для забезпечення успішного розв'язання проблемної ситуації. Різноманітність запитів таких сімей можна узагальнити в чотирьох основних стратегіях їхнього ставлення до ситуації: прагнення змінити ситуацію; бажання розвивати свій адаптивний потенціал шляхом особистісного зростання; вийти із ситуації; знайти нові способи життя в цій ситуації. З'ясовано, що основними напрямками соціально-педагогічного консультування вразливих сімей є соціально-інформаційний, соціальноправовий, психолого-педагогічний, соціально-профілактичний, соціально-реабілітаційний.

Отже, результати дослідження засвідчують, що соціально-педагогічні засади формування професійно орієнтованої особистості є на часі в умовах державної освітньої політики та з урахуванням соціокультурних тенденцій передбачають подальше обговорення в науковому дискурсі.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

{1} Адаптація процес – вироблення певного режиму функціонування особистості, тобто бачення її в конкретних умовах місця і часу в такому стані, коли всі духовні і фізичні сили спрямовані і витрачаються тільки на виконання основних завдань – на навчання і виховання.

{2} Активність особистості – діяльнісне ставлення людини до світу, її здатність до соціально значущих перетворень матеріального та духовного середовища на основі засвоєння суспільно-історичного досвіду людства

{3} Вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти

{4} Внутрішня готовність – високий рівень розвитку мотиваційних, пізнавальних, емоційних і вольових процесів особистості, колективу, який забезпечує успіх майбутньої діяльності.

{5} Дисфункціональна сім'я – сімейна система, яка є причиною девіантної поведінки одного або кількох членів сім'ї.

{6} Економіка освіти – наука про комплексну економічну роль освіти в процесі розширеного відтворення, в т. ч. відтворення виробничих відносин між людьми у цій сфері, властивих їй закономірностей.

{7} Європейський Союз – консолідоване утворення, міждержавне об'єднання країн Європи, що через створення спільного ринку, економічного та валютного союзу, а також шляхом реалізації спільної політики та діяльності має на меті забезпечення безперервного економічного зростання, соціального розвитку і згуртованості країн-учасниць.

{8} Заклад вищої освіти – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно

з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

{9} Історія педагогіки – це наука, яка вивчає ретроспективне становлення та розвиток освітніх і виховних систем від найдревніших часів і до сьогодення.

{10} Компетентнісний підхід – це спрямованість педагогічного процесу на формування й розвиток ключових (базових) і предметних компетентностей особистості.

{11} Компетентність – характеристика особистості, що забезпечує її самореалізацію, надає можливість індивідууму активно та продуктивно взаємодіяти із соціумом, уміння знаходити інформацію в невизначеній ситуації, досягнення балансу між власними потребами, очікуваннями, сенсом життя та вимогами соціальної дійсності, уміння задовольняти бажання, спираючись на норми.

{12} Компетенція – показник і кількості, і якості знань і вмій людини у певній сфері діяльності.

{13} Культурологія освіти – науковий напрям, що формується на стику філософії освіти, культурології, культурної психології і інноваційної педагогіки, пояснює весь комплекс культурних проблем освіти та системно інтерпретує освіту як культурний феномен

{14} Неблагополучна сім'я – це сім'я, яка характеризується низьким станом психологічного комфорту всередині сімейного простору.

{15} Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури – спеціалізована агенція ООН, яка випрацьовує ідеї, встановлює стандарти, збирає та поширює інформацію, сприяє міжнародному співробітництву в сфері освіти, науки і культури.

{16} Освіта – основа інтелектуального, духовного, фізичного та культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку

суспільства, об'єднаного спільними цінностями та культурою, і держави.

{17} Освітнє право – сукупність нормативно-правових актів України, що вирішують, забезпечують, контролюють та скоординують питання діяльності освітньої галузі, всіх її інститутів, суб'єктів та суміжних з нею міжгалузевих питань.

{18} Освітня політика – міждисциплінарна галузь знань на стику філософії освіти, політичної науки, порівняльної педагогіки, яка досліджує розвиток освітніх систем на різних рівнях, обумовленість державної політики у сфері освіти через розкриття взаємовідносин різних владних інституцій, освітніх структур, громадських об'єднань, соціальних груп, індивідів для реалізації своїх інтересів і потреб в одній із найважливіших складових суспільного життя – освіті.

{19} Освітологія – міждисциплінарна галузь наукового знання, концептуально огортаюча багатоаспектні проблеми освітньої сфери, здатна запропонувати теорії і методологію досліджень феномену сучасної освіти та напрями підготовки, які б розкривали зміст її освітніх напрямів розвитку.

{20} Підготовка – це засвоєння соціального досвіду з метою його подальшого застосування для виконання специфічних завдань пізнавального, практичного, навчального характеру.

{21} Проблемна сім'я – вид сімей з порушенням функціонування, що мають низький потенціал для розв'язання завдань розвитку на тій чи іншій стадії свого життєвого циклу, не забезпечують особистісного зростання кожного зі своїх членів.

{22} Професійна підготовка – цілеспрямований процес навчання реальних і потенційних працівників професійних знань та вмінь з метою набуття навичок, необхідних для виконання певних видів робіт.

{23} Самостійна робота здобувачів освіти – метод навчання і самонавчання, передумова дидактичного зв'язку різних методів між собою.

{24} Самостійність – провідна, стрижнева особистісна якість людини, що визначає світосприймання, спрямованість

інтересів, ставлення до праці, інших людей, до самої себе. Чим сильніше вона розвинута у індивіда, тим інтенсивніше його життя, різноманітніші контакти з навколишніми, тим більше користі він принесе в майбутньому суспільству».

{25} Система освіти – сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними.

{26} Сім'я – мала соціальна група, що засновується на шлюбі, кровних родинних зв'язках, члени якої пов'язані спільним побутом, взаємною моральною та матеріальною відповідальністю.

{27} Соціалізація – це багатоскладниковий і багатфакторний процес набуття індивідом людських властивостей і якостей, спрямованість яких визначається конкретною соціальною ситуацією; явище, сутнісні характеристики якого забезпечують суб'єкт-суб'єкту єдність особистості, що виражається в одночасному засвоєнні та відтворенні соціальних цінностей і норм; соціокультурний феномен, який характеризується незмінністю психологічних механізмів та їх неповторністю в контексті становлення конкретної людської особистості.

{28} Соціалізація особистості – це процес входження індивіда в соціальне середовище, оволодіння ним уміннями й навичками практичної та теоретичної діяльності.

{29} Соціальна компетентність – інтегрований комплекс парціальних компетентностей, що базуються на системі особистісних психологічних здатностей, моральних цінностей, які у своїй сукупності дають змогу конкретному індивіду успішно взаємодіяти з суспільством задля активації та реалізації процесів самоактуалізації, самовираження, самовдосконалення, самоздійснення.

{30} Соціальна педагогіка – наука, яка розкриває вплив на педагогічний процес конкретних соціокультурних умов, які

виконують роль посередника між соціальним середовищем і окремими галузями педагогічного знання, тісно пов'язану з цивілізацією розвитку суспільства і з становленням соціально-громадських відносин.

{31} Соціальне консультування – соціально організований процес спілкування соціального працівника з клієнтом, за допомогою якого у клієнта можуть бути актуалізовані додаткові психічні сили і здібності заради пошуку нових можливостей виходу із тяжких життєвих ситуацій.

{32} Соціальні норми – основні правила, які визначають поведінку людини в суспільстві.

{33} Соціально-психологічний інтерактивний театр – це інноваційна методика, що передбачає включення в події вистави глядачів, які цю виставу дивляться (interaction – взаємодія).

{34} Соціально-психологічний театр – форма групової корекційно-розвивальної та профілактичної роботи, спрямована на розв'язання таких завдань.

{35} Соціологія освіти - соціологічного знання, яка вивчає закономірності та функціонування освіти як соціокультурного інституту, її взаємодію з іншими інститутами і суспільством загалом, а також соціокультурні процеси і соціальну політику у сфері освіти.

{36} Спеціальність – гармонізована з Міжнародною стандартною класифікацією освіти предметна область освіти і науки, яка об'єднує споріднені освітні програми, що передбачають спільні вимоги до компетентностей і результатів навчання випускників.

{37} Сюжетно-рольова гра – вид ігрової діяльності, що спрямований на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, фіксованого у соціально закріплених способах здійснення предметних дій.

{38} Університет – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький,

культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність

{39} Управління освітою - особливий вид професійної діяльності людини, який спрямований на системи освіти з метою забезпечення її життєдіяльності, динамічного розвитку у зв'язку із зміною обставин.

{40} Філософія освіти – область філософського знання (з'явилася у другій половині ХХ століття), що розглядає розвиток людини і систему освіти в нерозривній єдності, досліджує освітнє знання на його стику з філософією, аналізує підстави педагогічної діяльності та освіти, їх цілі та ідеали, методологію педагогічного знання, створення нових освітніх інституцій і систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дмитрук Л. Проблема адаптації українських та іноземних студентів-першокурсників до навчального процесу. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: УДПУ, 2019. Вип. 2. С.33.
2. Шимко І. М. Аспекти соціалізації особистості в інклюзивній освіті. Предиктори успішної інклюзії: медико-психологічний та соціально-педагогічний аспекти : збірник тез всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 22 листопада 2019 року). С.142.
3. Закон України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 року № 1556-VII. Київ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
4. Vasyliuk T., Kuts M. General Scientific Bases of Social Competence Definition as a Qualitative Characteristic of Students Socialization Process. Students' Validative Competences Formation while Humanitarian Disciplines Studying: monograph / edited by S.Ostapenko. Prague: Octant-Print s. r. o., 2021. P.9.
5. Мізерна О. Психологічні особливості прояву агресії у дітей підліткового віку : автореф. дис. ... канд. псих. наук. Київ, 2005. С.14.
6. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / редкол.: С. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.

7. Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб. / І. Артьомов, В. Бакуменко, В. Бондаренко та ін.. Ужгород: Ліра, 2009. С.440.
8. Закон України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 року № 1556-VII. Київ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
9. Історія педагогіки : посіб. / за ред. М. Левківського, О. Дубасенюк. Житомир: Житомирський державний педагогічний університет, 1999. С.8
10. Василюк Т. Дидактичні засади формування соціальної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі навчання гуманітарних дисциплін. дис. ... канд. пед. наук 13.00.09. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль. 2017. С.27.
11. Василюк Т. Дидактичні засади формування соціальної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі навчання гуманітарних дисциплін. Дис. ... канд. пед. наук 13.00.09. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль. 2017. С.34-35.
12. Сисоева С. Формування психолого-педагогічної компетентності студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю. *Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції* : [зб. матер. Міжн. науково-практичної конференції, 22 – 24 квітня 2009 р., Київ – Житомир / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, С. Сисоевої]. Київ : КІМ, 2009. С. 22.
13. Сисоева С., Галицька М. Культурологія освіти. Київ : Ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. 64 с.
14. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ. Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. С.100.
15. Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб. / І. Артьомов, В. Бакуменко, В. Бондаренко та ін.. Ужгород: Ліра, 2009. С.456.
16. Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. Київ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
17. Лисоконь І. О. Інвестиційна діяльність закладів вищої освіти в «освітньому праві» України. Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 26-27 лютого 2021 р. Київ, 2021. С.16. URL : <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4219>
18. Бобрицька В. Проблема становлення поняттєво-категорійного апарату освітньої політики в структурі досліджень феномену сучасної освіти. Освітня політика: філософія, теорія, практика : монографія / за ред. В. Андрущенко. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С. 142

19. Освітологія: фахова підготовка : навч.-метод. посіб. / за ред. В. Огнев'юк. Київ : ВП «Едельвейс», 2014. С.6. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/711892/1/Освітологія%20фахова%20підготовка.pdf>
20. Шевчук Т. Практична підготовка студентів вищих навчальних закладів як невід'ємна детермінанта формування їхніх професійних компетенцій. Науковий вісник НЛТУ України. Серія економічна, 2017. Вип. 27. № 2. С.190
21. Склярук А. Сучасний стан наукової концептуалізації категорії «проблемна сім'я». Психологія особистості. 2013. №1 (4). С. 278
22. Крисюк Г. Психологічні особливості соціалізації студентської молоді. Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ. Київ, 2009. Т. XI. Ч. 1. С. 213.
23. Малихін О. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект : монографія /О. Малихін. Кривий Ріг, 2009. С. 213.
24. Грищенко І. Освіта та професійна підготовка фахівців у світлі євроінтеграційних процесів. Актуальні проблеми економіки. 2010. № 7 (109), с. 59.
25. Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. Київ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
26. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Звереві. Київ; Сімферополь : Універсум, 2012. с.72.
27. Савченко С. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального простору : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка»/ Луганськ, 2004. С.24.
28. Рапацевич Е. Современная энциклопедия / под общ. ред. А. Астахова. Минск : Современная школа, 2010. С.543.
29. Василюк Т. Дидактичні засади формування соціальної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі навчання гуманітарних дисциплін. дис. ... канд. пед. наук 13.00.09. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль. 2017. С.65.
30. Соціальна педагогіка: підручник. 4-е вид. виправ. та доп. / за ред. проф. А. Капської. – К.: Центр учбової літератури, 2009. С.4.
31. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т. Алексеенко. Вінниця, 2009. С.497.
32. Шимко І., Талаш І. Соціалізація особистості: навч.-метод. посіб. Кривий Ріг, 2018. Ч.1. с.49.
33. Василюк Т., Размолодчикова І. Соціально-психологічний театр як інноваційна технологія соціальної роботи. *Інноваційна педагогіка*. 2021. № 3. С. 89

34. Соціально-психологічний театр як інтерактивна інноваційна методика роботи з вразливими сім'ями. Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальна-робота і сучасність: теорія і практика професійного й особистісного розвитку соціального працівника» (18 грудня 2020 р. м. Київ). - Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. С.205-208.
35. Примуш М. Загальна соціологія: навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2004. С.486.
36. Закон України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 року № 1556-VII. Київ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
37. Razmolodchykova I. Planning and Organization of Work of the Extracurricular Educational Institution as a Socio-Pedagogical Issue and the Basis of Development of a Creative Personality. International Journal of Innovative Technologies in Social Science. 2022. 1(33). p. 18. doi: 10.31435/rsglobal_ijitss/30032022/7757
38. Закон України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 року № 1556-VII. Київ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
39. Крисяк С. Державне управління освітою : навч. посіб. для слухачів, асп., докторантів спец. «Державне управління освітою. Київ : НАДУ, 2009. 220 с.
40. Кучера Т., Насонова Л., Дейнека В. Філософія освіти : навч. посіб. для осіб, що навчаються в магістратурі за спеціальністю «Педагогіка вищої школи». Харків : ХНМУ, 2015. С. 3-4.